

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

VIGASZTALAN élet lett volna ez a gyönyörű nyári esték nélkül, amelyek hatalmas piros és lila fáslikkal tekerték körül ezt a dunaparti várost, mielőtt egészen eltűnt volna az éjszaka csillagokkal kivarrt takarója alatt. Zoltán esze, mint elernyedtt marok, kiengedte a katonai kiképzés bárgyúságait, járta a kocsitlan, finom győri utcákat s állta, hadd paskolja az élet hullámverése. Még sosem volt Pesten, ez az első igazi város, amit látott, mintába készült városka. Ott hánykódott, mint darab fa, a Vasút s a Püspök-sziget közt csapzó tömegben, s ha únta a sok tisztelgést, betért az oldalutcák valamelyikébe, nézte a polgárbékességet a háború elől elsáncoló, koráncsukó kapukat, odatelepedett a kikötő cölöpjeire s hagyta, hogy a Duna-habok el-elkapják a szemét.

Imre többnyire velejött s mindig volt egy fontoskodó megjegyzése.

— A századparancsnok az irodakisasszony körül szimatolódik, az ilyesmi megbontja a fegyelmet.

El-eltűnődött, majd fölriadt :

— Mondd, Zolikám, hogy is hívják, amivel a manlicher begyujt? Látod, már meg elfeledtem. Édesanyám küldött egy darab kolbászt. Nagyon olvad, nem osztanád meg velem?

Egyszerűek és melegek voltak Imre gondolatai. Zoltán túrta őket, mintha egy kedves, erős komondor dörgölte volna hozzá az életbiztonságát. S hiányzott, ha Imre elmaradt tőle, pedig Imrének csakhamar akadtak útjai, kedd és pénteki napon, amelyekre Zoltánt is meghívta igaz baráti szeretettel.

— Nem jössz el, Zolikám. Tiszta lány s katonaembernek nem jó a gerjedelmén ülni. Mindjárt nem lennél ilyen búval bélelt, magyarázta jóakaratólag, de hogy Zoltán vállat vont, ő sem erőltette. Mindenki a maga módja szerint.

Egy ilyen keddi délután Zoltán még boltzárás előtt nekiszabadult a városnak. Ott lődörgött a városház körül. Ezen a napon különösen kínosan dermedt belé a jövő. A tisztiiskolára gondolt : bele kell bolondulni ebbe a háromnapos siralomházba. A legszívesebben kikéredzett volna a frontra, mit erőszakoskodnak vele? Hogy elzsibassza az esztét, a kirakatokra tapadt, milyen bolondos formájú fogkefe, mondta, hullámos a szőre. Van ember, aki ilyen emeletessarkú cipőben jár. Csathó Kálmán : Varjú a toronyórán. Ady Endre : Halottak élén. Halottak

élen : miféle cím ez? Az ember egy csomó arab lepedős lovagló csontvázat lát s előttük a költő. Ady. A Laci Adyja? Szokatlan intenzíven villant elé a költő arcképe, ahogy egy másik győri bolt kirakatában látta. Akkor figyelemre se méltatta, Horváth Laci vesszőparipája, gondolta. Most egyszerre egész világosan látta ezt az arcot, a homlokba csüggő fekete fürt, a nagy, keserű, bánatos fejet aláducoló tenyér s egy száj, amely lebiggyed, mintha az élet keserű íze fordulna ki rajta. S ezen az arcon át a csonttestű beduinok burnusza világol át; a legelsőknek nagy sárga, harapós a foga. Hol az arc az erősebb, hol az arcon átvillanó lovasok, akár a moziban, ahol ekkortájt kapták föl ezt a szimultánfogat. Egyetlen pillanat alatt futott össze a zöld boritékról rámeredő cím, Ady cigányarca, ez a lovaskép, amelyet egy Apokalipszis lovasai című rézmetszeten látott s Ács Feri agyara s az egész annyira az ő legszemélyesebb élménye volt, hogy bement, leguberálta az öt koronát, s vitte, mentette a könyvét, mint egykor az Önmegóvás borzalmas füzetét.

A Radó-kert egy félreeső padjára szökött. Nem volt nála kés, az újjával hasogatta a lapokat, bele-belefúrta az értelmét a sorokba, de a különös prófétai dikció összekavarodott benne, amit megértett, nem érdekelte : magyarság, bakák, Jeremiás : Horváth Laci szaga volt az egésznek. De egyszerre belecsapott egy strófa. Bizonyosan nem a híres Ady-strófák egyike, de az, amelyik hozzá a legvilágosabban beszélt :

*Holdnak, mint minden jó vitéz
Holdnak vágok és nyargalok tele Holdnak.
Mögöttem ott hagyott vén,
Unott és lusta éveim gyalognak.*

Ady egyik szerelmes versének a bevezetője ez. Zoltán észre se vette, hogy szerelmes vers, talán egész mást értett rajta, mint Ady s mégis teljes és hibátlan volt ez az értelem : látta magát, amint kiszakad az időből, fölrugaszkodik, s vágat a Hold felé, maga mögött hagyva kínbakancsos lassú éveit. Ugyanaz az érzés, mint amikor Zádorral járt a Gerenyáson, s mint új csodaszarvas nyargalt el a tolnai erdők fölött. «Holdnak, mint minden jó vitéz.» Életének a cervantesi irrealitása rohanta meg ezen a soron át. Ez az értelem más volt, mint amit a vers további menete kifejtett, de a szóvá vált mozdulatban Zoltán a maga mozdulataira ismert. Egy pillanat alatt külön is új, fájóbb és mégis szebb jelentésűvé vált az élete. Az Ady-mágnes átütött hozzá és magához rántotta. Egymásután olvasta a verseket s talált egy-két ismerős sort : Horváth Laci idézgette őket a mult nyáron. De Zoltánt nem ezek a sorok érdekelték. A magyarságot sirató ézsaiási versek leperegtek róla, de a Szamaras ember, a Szenvedésnél többet, Hozsánna bízó síróknak, Megmaradok virágos mezőkön úgy dagadtak föl benne, mint holdfényes óceán. A bukó ember zokogott, aki eső teste elé tartja piros szívét s

dadogva hajtogatja a Jó álmát s a Vízözönön túli szivárvány hitét. Nem volt ez Ady, s mégis Ady volt. Ady, aki helyette is beszélt. Gyerekkora szorongásai, a becsület katonája, a Hindenburg-álmok, s ez a mostani önsanyargatása : vak, reménytelen küzdelem súlyosabb erőkkal. S mégis büszke, heroikus dac lepte meg : ez az igazibb élet.

*Pétere is ennenmagamnak
Kakas-szó szólhat már ezerszer
Dédelgetett énem, vén mester
Zsidótalan és szegény rabbi
Soha-soha meg nem tagadlak.*

Gyönyörű éjtszaka volt ez. Zoltán nyugtalanul aludt : élete százszor elfojtott szólamát hallotta egy távoli, hatalmas ajkon fölzengeni. Hát vannak hozzá hasonló emberek? Ady Endre, Ady Endre — mondotta a friss, mézszagú fal felé első barátja nevét. Szabados Imre át is szólt :

— Talán megártott a csuszpejz, Zoltikám.

Zoltán nem felelt, nem volt hajlandó egy harmadikat avatni élete első testvéri beszélgetésébe.

Ettől fogva Zoltán, hacsak tehette, megszökött Imre elől. Ott ült a Radó-kertben s újra és újra elolvasta azokat a verseket, amelyekre szüksége volt, talán a kötet egy harmadát, a többi úgy hevert ott, mint kincs, amely ráér bevárni a kalózt. De a fölfedezés ujjongása alól heves szorongások verték fel burjánukat. Mintha ez az új barát is odaállt volna tiltakozó életösztone mellé, együtt robbantgatták elhatározását. Most döbönt belé : Istenem, mit is tettem? Ady szemén, a Hivalkodó ember írójának a szemén át meredt önmagára. Szánalmas pillét látott, akit magához rántott a lámpaláng. Ahelyett, hogy ember lett volna az embertelenségben, mint költője, odarohan, hogy eggyel több szív kancsóját öntse a véroceánba. Voltak percei, amikor egészen elejtette magát. Szamárság volt. Ó szökni, szökni, beásni magát a Bakonyba, inkább ott pusztuljon, mint a földözött pokolban. De egy pillanat s már megkeményedett benne a dac : ha butaság is, ő állja. Nem a háborút keresi ő, a próbát. Az aszkézist ! Megszerette ezt a szót. Nem Ady írta, hogy elvész az ország, amelyben elfognak az aszkéta szívek? Ez az aszkéta szív olyan jó sánc volt az ő önbizalma elé. Az életében lappangó tendenciát igazolta s nevet adott annak, amit megnevezni nem mert és nem tudott.

Már a harmadik alkony lepte a Radó faragott autogrammu padjain s a kötet még mindig nem apadt el. A tiszti iskola után az érzelmek iskolája volt ez s a tananyag, bár kicsiny, határtalan. A sétálók árnyai, mint egyenletesen vonuló felhők húzódtak el a könyv betűi fölött. Zoltán arra lett figyelmes, hogy egy árnyék megáll s hosszan ott tapad. De ameddigre fölütötte a fejét, márcsak egy csavart lábszárvédőt s széles

csukaszürke hátat látott. Kisvártatva új árnyék állapotott meg a könyvlap fölött s ugyanaz a lábszárvédő közvetlenül az ő lába mellé került. Egy önkéntes káplár telepedett mellé. Zoltán szalutált, de a káplár úgy hessegette el ezt a tiszteletadást, mint zavaró legyet.

— Ön a Halottak élént olvassa — kérdezte feltűnő civilesen s pufók arcába süppedt apró szemei lábtól sapkáig végigvallatták Zoltánt. Próféta könyv — mondta — választ sem várva. — Bár minden költő ilyen emberséges ember volna. Ismeri Adyt?

— Csak ezt a kötetét — hebegte Zoltán.

— Úgy. És tetszik?

Zoltán röstelte azt mondani, hogy tetszik. Ady feltörte a lelkét, mint egy pezsgős palackot s ő azt mondja, tetszik. A másik kezét is rányugtatta a könyvre, kedvesünk kezére rakjuk így a magunkét, ha azt kérdik: szeretjük-e?

A köpcös kis káplár megérthette ezt a mozdulatot, mert pufók képében, amely apró pattanásokban rügyezte tovább duzzadtságát, barátságosra elevenedtek az aprócska szemek.

— Szabad — mondta s ő mutogatott néhány verset, egész másféléket, mint amiket Zoltán szeretett. Az Emlékezés egy nyári éjszakára címűt, a fenyegető Igazi szót. Tömpe körmével külön aláhúzta ezt a két kurta sort: A szenvedés — Bután kevés. — Ez a két szó, kedves uram, egy világnézetpasztilla, köteteket festhet meg vele. Ady az egyetlen magyar író, akinek világnézete van.

Zoltán nem tudta, hogy olyan írók is vannak, akiknek nincs világnézete. Akinek szeme van, világnézete is lesz. De a káplár valami határozottabbat érthetett világnézetben, mert az arca neki pipacsosodott, a pattanásai kigyúltak, mint piros villanylámpák. A következő pillanatban már el is szégyelte magát s gúnyosan nevetett. A metszőfogai hiányoztak s amíg nevetett, felső ajkát a fogai helyébe szívtá, ami különös zavart kifejezést adott az arcának. Belehajolt a könyvbe, hosszasan lapozott, aztán ugyanoda tért vissza, ahol fölnyitotta, megint lapozott s megint ugyanoda tért.

— Hát ehhez mit szól? — s a *Dózsa György lakodalma* című versre bökött. Az arcán két hullám kereszteződött. A titkos ópium-árusé, akit tán most csípnek rajta s a kártyásé, aki a huszonegyet vágja ki. Zoltán elolvasta a verset, de ha figyelték, nem tudott olvasni. A szavak elkattogtak mellette s a gondolatok fogaskerekéről félrecsúszott az értelme.

— Ezt nem értem.

— Mit nem ért? — kiáltott fel a káplár s arca visszagögösödött és visszahidegedett.

— Mi az a lakodalom — kérdezte csöndesen Zoltán s a tekintete olyan parsifálin tiszta volt, hogy a káplár fölkacagott.

— Azt nem érti? Azt nem érti? — s teleröhögte hisztérikus kacagásával a kertet. — De Leninről csak hallott? — kérdezte hirtelen

pianóval s komolyan, mint aki nagy titkot közöl, de a hangjával föl is tételezi, hogy férfinak beszél.

Leninről hallott Zoltán. Fölfordította Oroszországot és aláírta a bresztlitovszki békét. S mint aki megértette az összefüggést, hőkkenve kérdezte :

— Ady forradalmár?

— Nem, málnadzsemet árul — felelte marón a káplár s izgatott felső ajka úgy járt a szemfogai közt, mint sípban a sípnyelv.

Zoltán szerette a forradalmárokat, amint rongyos nadrágjukban a Rajna felé özönlenek s Bem apó ellen sem volt kifogása, de az orosz forradalmárok anyagiasaknak tűntek fel előtte. Ezeknek a gazdagok pénze kellett s nem a nemzet szabadsága. A káplár azonban elmagyarázta, hogy függ össze a gazdagok pénze a szabadsággal. Beszél a föloszlatott Galilei-körről s kijelentette, hogy Ady a galileisták szellemi vezére.

— Ön menetszázados? — kérdezte váratlanul.

— Nem, tisztiiskolás.

— Úgy, hisz akkor kollégák vagyunk. Én is odapanamáztam magamat, holnap kell jelentkezniem. Szirmai, ujságíró — s megrázta Zoltán kezét. — Ne féljen, mi már nem kerülünk ki. A Piávénál jól eldöngették a mieinket. Ez volt az utolsó rúgódás, őszre minden összeomlik. De úgy kell, akkor jön a mi időnk. «Az igazi szó» — s újra megrázta Zoltán kezét.

— Te, Zolikám, miféle zsidóval adtad össze te magadat — kérdezte Szabados Imre, aki a szomszéd padon várta, mikor férközhet már a barátjához.

— Zsidóval? — csodálkozott Zoltán. — Nem, ő igazán nem vette észre. Különben mindegy, egy ujságíró. Kollégánk a tisztiiskolából.

— Csak azért mondom — vélekedett atya-Imre — még beléd-beszél valami üzletet s aztán nézheti kedves apád, hogy vakar ki a koszból.

S csakugyan, ez a Szirmai érthetetlen szívóssággal beszélt Zoltánba a világforradalmat. Rengeteg apró részletecskével élt ebben az emberben a háború. Ismerte az ántánt frontszakaszainak a csapatösszetételét, tudta, hogy Weisz Manfréd naponta hány töltenyt gyárt, ismerte az Egyesült Államok flottájának a tonnatartalmát, megdöbbenő hűséggel fújta az orosz-japán háború tábornokainak nevét, ha kellett, felsorolta, hol van a világon a leggazdagabb rézbánya, hol mennyi gyapot terem, a világgazdaság mérlegkönyvét úgy lapozta, mintha az országok neki küldenék be termésjelentésüket. Pontos adatokat tudott az oroszországi forradalomról s Marxból fejezeteket citált. Amikor egy-egy egész váratlan adattal hozakodott elő, hátradőlt a padon, lesütötte a szemét s oly igénytelenül mondta maga elé, mintha olvasta volna. Gyűlölködő kéjtelenséggel beszélt a háború kegyetlenségeiről. A belgiumi tömeggyilkosságokat rostonként és esetenként piszkálta szét. Amikor búvárhájó szétrobbantotta óceánjárók utasainak

a fuldoklásáról szólt, elmosolyodott, a tankokat Hannibál elefántjainak becézte s szarkasztikus szábiggyesztéssel számította ki: hány kiló húst szedett le a háború Németország gyermekeiről.

Zoltánt ez a szadista vízió összenyomta. Mintha csak most tekintett volna szét a nagy Infernoban, ahová önként ereszkedett. Nem a háborút látta. A háború enyhe játék a borzalmaknak ahhoz az állandó zuhatagához, amely a képzeletén átrohant: ez a háború kivonata volt.

— Borzasztó — mondta, ölébe ejtette a kezét s szeme megnőtt és messzenyílt, mint az anyja szemei. Szirmai nagyot kacagott, mint akinek sikerült megszeppentenie egy ijedős gyereket.

— Ez borzasztó — mondta s dühbegörbült ajkán egy nyálcsepp jelent meg.—Ez borzasztó, de a társadalom, amelyben ez a háború ép úgy benne volt, mint citromban a citromlé, az nem borzasztó. A szentegyház, az édes hazám, a tulajdonjog szentsége, a meleg családi tűzhely, az nem volt borzasztó. De jön egy marok, megfacsarja ezt a sok szentséget, édességet és melegséget s mégis csak borzalom folyik belőle. Az emberiség kigyúlt istálló, amelyből pörkölődő barmok bőgése hallik. Ez a borzasztó, barátom, ez a kibírhatatlan. Dinamitot a szentségük alá.

Zoltán valami hamisat érzett ebben a dührohamban. Mint ha gennyet főcsköltek volna rá s hogy megvédje magát, az orrát fújta s zsebkendőjébe rejtette az arcát.

— Nem hiszek a forradalomban. Minden embernek magának kell tisztáznia az életét. Ha csupa önmagával rendbejött emberből állna a társadalom, akkor a társadalom se tehetne mást, ő is rendbe jönne.

Ezt Szirmai nem bírta.

— De ember! Azért vagyunk boldogtalanok, mert a társadalom rossz.

— Én nem azért vagyok boldogtalan — szellent ki Zoltánból az őszinteség.

Őt magát is meglepte ez a titokzatos mélységekből kiugró vallo-más. Miért vagy hát boldogtalan? fordította önmaga ellen a kérdést, de nem tudta megmondani. Szirmai rá se hederített, ő megszokta, hogy az emberek, mint boldogtalanokról beszéljenek magukról.

— Mit tudja maga, milyen csatornán szíváro-g magába a társadalom boldogtalan-sága. A társadalom megcsinálja a szexuális Notot s az ifjúság teli van freudi nyavalyákkal.

— Nem erre gondoltam — tiltakozott vörösen Zoltán. Freud nevét sosem hallotta, de kitalálta, hogy az újságíró mire céloz. Különben mindegy, hogy mire, tompította áruló tiltakozását. — Egész határozottan érzem, hogy az én életemet nemcsak Lenin és Marx, de Krisztus sem oldhatja meg. Csak magam!

— Segíts magadon, Isten is megsegít — gúnyolódott Szirmai s befejezte az aznapi puhítást.

Befelé azonban Zoltán sem volt olyan zárt és elhatározott, mint mutatta. Az ő határozottsága csak Szirmai föllépésének szólt. Az újságíró ismeretzuhatagával szemben meg sem moccanhatott, de volt valami ebben az emberben, amit túlegyszerűnek, csináltan lelki-szegénynek érzett. A papok hivatásos szimplicitása volt ez s Zoltán elsáncolta magát: rajtam ezzel nem segítsz. De a megígért világorradalom azért úgy csapott át rajta, mint távolról felénk áradó hullám, amelyet csak jobban hall az ember, ha befogja a fülét. Nem a világszabadság az a szó, amelyben Petőfi: Egy gondolatja oly csodálatosan ugrik el a jambus dobogójáról? S Ady is forradalmár! Ó, Boda Zoltán pedig nekivág a nagy istállóégésnek, akár az Oroszék tüzének, hogy legyen bőgő barom és széthordott pörnye, amikor az égés fölé győztesen bomlik Az igazi szó s Petőfi lobogonyél alakja.

Most villámlott belé szörnyű elmaradtsága. Mit akar ő, benőtt agyvelejével, kigyomosodott gubacsiságával. Micsoda vacak lyukas-garas, elhajítható életecske ő! Nyomorék, ostoba, szidta magát és sötéten nézte a Püspökvár alatt elődalgó olajbarna folyót.

Már a szeptember húzta ki édes és csillogó fonalaít a levegőben s egy-egy lány köré, mint méhkirályné mögé a méhraj, donogva csimpszkodott a hadsereg. Zoltán nézte ezt az életet és kiesett keréknek, elmaradt felhőcskének érezte magát, hiábavalónak. Az akarat azonban, mintha csak a végzet lett volna, páncélt vert köré. S amikor Szirmai egy bizalmasabb estéjükön meggyőnta, hogy a halálverítéke lepi, ha a frontra gondol, Zoltán hallgatott, szinte kárörömet érzett a tulajdon idegrendszerével szemben, mint örült matróz, aki a Tűzföld megkerülése előtt beszédet intéz a hajókötelekhez: reszketni és rángatózni fogtok, édeseim.

Közben a gyorsfőző-tisztiiskola is megtette a magáét. Zoltán helyzete a vége felé egyre kínosabbá vált, már csak Szabados Imre páratlan népszerűsége őrizte, hogy ki ne közösiék. Az elméleti órákon még csak megállta a helyét. Szirmai ugyan ott ült mellette s legszenvtelenebb hangon a legsistergőbb kézigránátvicceket hajigálta az előadók felé. A vezető őrnagyra: «Nézze, egy megfejelt szalmazsák. Azért nem lett huszár, mert kikezdte volna a lova». Az erődítési munkálatokat tanító főhadnagyra: «Miért nem alkalmazzák a vurstliban pofozógépnek. Milliókat lehetne keresni rajta». Zoltán ennek az állandó demoralizálásnak az ellenére is tudott annyit, mint a többiek, még a gyakorlatokra is ráfegyvelmezte magát, csak a szakasz élére oda ne állították volna. Az egész életöztöne ágált, ágaskodott, ha vezényelni kellett. Pontosan betanulta a vezényszavakat s amikor ott állt a negyven baka előtt, nem fért ki a torkán a hang. Szántszándékkal és mégis ellenállhatatlan kényszer alatt összecsereberélte a szavakat úgy, hogy a bakák röhögtek, Hubert főhadnagy káromkodott s Zoltán minden maradék erejével nyomta a kényszerképzeteit, mert el akart lépni a helyéről és hányni és káromkodni.

— Mi lelt, Zolikám? — tudakolta Szabados Imre. — Hisz ez a legegyszerűbb, ez a kis linkszsaun, meg geveherausz.

Imrének csakugyan ez volt a legegyszerűbb. Ő, akárcsak az internátus udvarán, lelkesen vezényelt s már a falra se mászatta a bakákat. A tisztek úgy beszéltek vele, mint hozzájuk illő férfivel s mindenki belenyugodott, hogy rangelső lesz.

Szirmai érdeklődve figyelte Zoltán zavarát. Ő gyűlölte a hadsereget, de ha a bakák elé állt, természetes volt, hogy azok úgy mozognak, ahogy ő vezényel.

— Én csak antimilitarista vagyok — mondta Zoltánnak — de maga a megtestesült antimilitarizmus.

Ennek a mondásnak Sylvester pápa-íze volt s annál furcsábban magzott fel a Szirmai ajkán. Zoltán mosolygott. Nem volt-e ő is katona? A becsület, az álom, az akarat katonája. De parancsoló? Úgy érezte, hogy a parancsolás megszegyeníti a parancsolót. Az igazi férfi katona és nem őrmester, mondta magának s ez az aksióma, melyben egész élete ott volt, megnyugtatta.

Ilyen aksiómákkal persze örülhetett az ember, ha a menetszázadba két csillagot is vitt. Ő és Szirmai voltak az utolsók, azt a szocialista híréért nyomták el, őt a pipogyaságáért. Szabados Imre, aki rangelső lett, úgy vélte, meg kell vigasztalnia a barátját, este odaült az ágya szélére s a legbasszusabb jósága hangján dörmögte.

— Ne búsulj, Zolikám. Annál jobban vigyázhatok rád. Majd a cugomba osztatlak.

— Füttyülök a cugodra — fakadt ki Zoltán.

— De hát akkor mért jelentkeztél önként — csodálkozott Imre, aki Zoltán elszánása és rossz-katonasága közt sehogysem találta meg az összefüggést.

— Mert szét akarom tépetni magamat — ordított föl Zoltán s zokogva fúrta fejét a párnába.

Imre tanácstalanul állt ennyi férfiatlanság előtt.

— Úgy-e mondtam, Zolikám — motyogta végre — hogy ez a Szirmai beleránt a koszba.

Az indulás előtti nap hihetetlen meglepetés érte Zoltánt. A csajkájából kanalazta a leégett köménymagos levest, amelyben herculeslákká máltak a zsemlyekockák, amikor valaki beordít:

— Korporal Boda, a szülei keresik.

Zoltán hitetlenkedve ment ki a folyosóra, valami vicc lesz, de csakugyan, ott álltak mind a ketten, a tisztelendő úr régi, fényes feketéjében s keménykalapban, az anyja vállán kurta gallér s a fején az a tollas, gyöngyös, félig főkötő, félig kalap alkotmány, amely mintha mindig lebillenőben volna. A tisztelendő úrból elszabott vagy öt centit az idő, a nadrágja megtört, mint a harmonika, Bodánén viszont a vénség is nyujtott csak, darázsdereka lett s úgy pötyögött rajta a ruha, mintha gyerekágyból kelt volna ki. Gera önkéntes, egy nagy-

birtokos fia, gúnyos érdeklődéssel nézte az öregeket, de a bakák tisztelettel tudóan igazították útba, ők tudták, hogy falun az ilyen divatból kikopott is úrszámba megy.

Zoltánt meleg hullámmal borította el a meghatottság. Hát lezötyköltek Farnádra, izgultak az átszállásnál, leguberálták a tenger költséget s mind ő érte. A két öreg idegenül mozgott ennyi nép közt. Az Angliát járt pap tizenöt éve nem volt kinn a falujából.

— Anyád erőltette — mentegetőzött az apa s mindjárt előtálalta a kiadásait. Egy nap, mi az, inkább Zoltán kért volna szabadságot.

Az asszony ónszinű szája alig észrevehetően megpirosodott.

— Ha már úgy is elvisznek. Ki tudja . . .

S az a görcsös o megint a szája köré rándította az arca ráncait. Most már csak ez az egy fia van, hisz Gyulára nem számíthatnak.

Zoltánnak volt vagy húsz koronája, krajcáronként rakódott egymásra a zsoldja. Olyan kevés volt, hogy nem tudta elkölteni. Gondolta jól tartja a szüleit. Átmentek a szomszédos kisvendéglőbe. A kocsmáros vonakodott ugyan kenyérjegy nélkül kiszolgálni őket, de aztán látta, miről van szó, odaküldte a jóporció béke-rostélyost, maga is az asztalhoz húzódott és sopánkodott, hogy bizony így-úgy a háború, neki is elesett egy fia. Ez jó vigasztalás volt az öregeknek. Boda pap étvágyát ugyan nem csorbitotta ki, de az asszony percekig elnyámnyogott egy falaton s a végén csak kifordult kezéből a villa.

— Az ilyen vénnek már csak a kása való — motyogta. Kifújta az orrát s a zsebkendő sarkával megtörölte szárazon égő szemét.

Zoltán szerette volna kitálatni a meghatottságát. Ő tudja, milyen nagy dolog ez, hogy eljöttek. Nem is remélte volna. De a kocsmáros feszélyezte s nem volt rá mód, hogy az öreg Kozma bácsi apai keservét visszaüzzék a pult mögé. Úgy ültek ott hárman, mintha csak ennek a mongol fajta emberkének a sirámaira gyűltek volna egybe, nem volt egymáshoz szavuk.

Egyszer csak pattan az ajtó s ki lép be: Szirmai. Kissé meglepődött, hogy Zoltán is ott ül a kockás terítőnél. Egy pillanatra vissza is húzódott, de amikor látta, hogy úgysis kereszteződött a szemük, jóakarató szívéllyességgel telepedett az asztal mellé, az öreget kedves bátyámnak szólította, nagy kópé ő, tudja, hogy kell a vidéki bácsikkal diskurálni.

— Az a kis menetszázad? Minket tartalékba visznek. A fegyverszüneti tárgyalások különben is megkezdődtek, csak nem publikálják. Úgy nézek én ki, mint aki elejbe állok a golyónak? Velem elengedhetik a fiút.

Az öregek felcsillanó szemmel vetették magukat Szirmai beszédje után, csak Zoltánt bántotta ez a hamis nyájaskodás: öreg állatoknak, vadászkutyáknak vakarják meg így a fejebütykét. De hiába, Szirmai riporter volt, értett az emberek nyelvén, míg Zoltán a kirühesedett cigánnyal is úgy beszélt, mintha a trónörökösrel ringatták volna egy bölcsőben.

A kocsmáros is meguntá apai fájdalmát, a pulton maradt sörös-poharakat törülgette, de azért odareszkirozta félfülét az ujságíróra, aki, hogy Zoltán kedvébe járjon, egész világpolitikai tudását az öregek értelméhez módosította. Zoltánnak azonban feltűnt, hogy hol az ajtóra, hol a fogason függő kabátjára sandít s időnként üresen daráltatja a nyelvét.

A kocsmára elé ládákban kirakott kert felől egy szárazképű, elálló fülű emberecske lépett be, szalutált s odatelepedett a szomszéd asztalhoz s a nikotinos ujjával cigarettát sodort. Szirmai beszélt egy ideig, akkor fölállt s az emberkéhez ült. Zoltánék fölött egyszeriben beborult, magukra maradtak a szorongásukkal. Úgy gondolták okosabb lesz, ha kiviszik az utcára, ott szólni sem kell s az ember azt hiszi, beszélt. Amint kikászáltak a vendéglőből, az istenkedő kocsmáros vállán át Zoltán egész világosan látta, hogy Szirmai egy csomagot nyújt át a penkala-fülű embernek, de nem sokat hederített a dologra. Hümmögve, kókadtan lézengették a győri járdát, el-elpotyogtattak egy megjegyzést s aztán megint hallgattak. Zoltán a legszívesebben otthagya volna őket, szép volt, hogy eljöttek, ezt fölírta a javukra, de fárasztotta a céltalan járkálás s a meddő erőlködés, hogy benépesítsék a csöndet. Az öregek is elpilledtek. A tizenöt éven át megszokott falu visszakövetelte a lelküket, már nem is értették, mit keresnek itt. Nyolckor indult a vonat s félhétkor a váróteremben ültek. Boda-pap szidta a vonatot, hogy zsúfolt s az ő lába nem bírja az állást. Ő is, Zoltán is megkönnyebbültek, amikor elbúcsúztak, csak az anya szerette volna még marasztalni a fiát. Leejtette a kis fekete tarsolyát, ő maga is lehajolt utána, a feje összekocant a fiáéval s ő a vállára tette a kezét, hogy el ne essék. Zoltán a száraz ujjakra hajolt és sietett eltűnni, de amint az emberekkel rángatózó utcán hazaballagott, egyre világosabban látta az anyja arcát, ahogy a kézcsok után a másik csókot várta s ez a várakozó, könyörgő arc szinte lelkiismeretfurdalássá élesedett benne. Az ágyba vágódott, a falnak fordult, de a salétromos fal is az anyja arcát verejtékezte elé.

Hajnalra kiürült a volt polgári iskola. Elbocsátotta megért tanítványait s nem kérdezte, az életbe lépnek-e vagy a halálba : vakációzott s várta az új diákokat. Top-top, kopogott a Baross-utcán a kedvetlen bakancs. Egy vonatnyi ember : kortynak is kevés a szédítő szomjú háború ajakán.

Zoltán is odaszúfolódott a marhakupéba. Imrus ugyan tőle telhetőleg enyhítette a zászlós-káplár örvényt, hívta a tisztí kocsiba s hogy Zoltán nem ment, minden állomáson hátraszökött s aggályoskodón tudakolta :

— Meg vagy még, Zolikám? Aztán ne búsulj, gyerek dolog az egész. S ment vissza, mint aki meglátogatta kedves betegét.

Zoltán pedig kiült a kocsiajtóba s a szomszéd sinpár kavicstöltését nézte. Mint szemberohanó sárga folyó, úgy áramlott a töltés. A kocsiban

sápadt, gyáva gyerekek görnyedeztek, némelyiken úgy lötyögött a csukaszürke, mintha a papája egyenruháját maskarázta volna magára. Sehol egy kacajnyi hássé-ágaskodás, sehol egy kis cinikus nekihívenkedés a halálnak. Összeterelte őket a társadalom és beledobta a véres darálógépbé. Itt nem volt balra és nem volt jobbra, csak előre lehetett menni, mint a varsában. Ezeknek a hatszor szuperált, hetedszerre bevált családapáknak és alig suhanc fiúknak, akik otthon két nemzedék férfiain látták elsiratni, nem volt kedvük a gyávaságukat kiszépiteni. Ott kuporogtak önmaguk féelme előtt és csendes szavakat motyogtak a vérét a kukoricásokra ömlesztő hajnalban. Legjobb lett volna kihajítani az öntudatot is, mint a gyorsan fogyó cigarettacsutkát s egy vezényszó-automatát küldeni tovább a multtal és vággyal megterhelt lélek helyett.

Zoltán úgy érezte, hogy előttük fölszedték a hidat s ők egy szabadon maradt folyó felé rohannak. Várta a lökést, na most és behúnyta a szemét. Akkor jutott eszébe, hogy nincs is folyó erre s az a lökés még messze van. Egy pillanatra megnyugodott, de már megint megsűrűsödött a vonat körül a veszély, a fölszedett híd előérzetével sivitottak a szemberohanó ákácok, a sürgönyduc netovábbot rikoltott. Fölugrott a kocsí lépcsőjéről s az ugrás megint elűzte hallucinációját. Szégyenkezve nézett fölfülelő társaira.

— Megcsípett egy dög — mondta s zavarelűtön vakarózott, visszaült a helyire, várta az új hidat s a következő állomáson Imre basszus hangja jött :

— Megvagy még, Zolikám?

Nem vagyok meg, dehogy vagyok meg, ordította volna, de az elhatározása fogta. Körülötte a mások csendesen maradt féelme vacogott, mért legyen gyávább a többieknél?

Mitől félt? Nem a haláltól. Örömetst kiegyezett volna egy jó, szelid kis halálban. Az idegrendszere riadozott a várakozás alatt, szemére váró csonkítások, a fülét fenyegető dörgések, bőrébe kívánczó hegyek, élek és bunkók sűrűsödtek köré. Bárcsak rászakadt volna már minden, de ezt a rohanást a borzalom elé nem bírta.

Nagykanizsán, a vacsora osztásnál, Szirmai somfordált mellé :

— A háborút elvesztettük, a macedón frontot áttörték.

— Áttörték sok frontot már — vont vállat Zoltán s maga is megdöbbsent a villámütésszerű kívánságtól : bár dölne össze minden front, repednének meg az új Jerikó falak, hogy ő is elrejtethné életét az omladék alatt. Gyáva kutya, riadt magára. Így vasalod az idegeidet? S a heroizmus görcsében megint Boda Zoltán volt már, aki bal és ostoba utakon is győztesen tartja élete gyeplőjét s szemrebbenés nélkül állja a szervezetébe rikkantó halált.

A bakákat visszavezényelték a kocsikba. A vonat nekilódult, hogy jókedvű zötyköléssel falja a kilométereket. A fák nem akarták egyedül viselni leforrázott leveleiket, nyájba futottak s összedugott

fejeik meg-megcsillantak a gyéren csillagzott ég alatt. Zoltán egyedül lógatta a lábát az elszaladt föld fölé, a bakák visszahúzódtak a kocsi mélyébe, ketten egy arasznyi gyertya fényénél verték a lapot, zsíroztak, mint gyerekkorukban. Az egyik sarokból egy kérdés: «A te Örzsikéd kiállt már az iskolából?» S valahol a legmélyen: «Csak az a Wilson beszélne már rá üket». Zoltán hallotta ezeket az el-elpötytyentett szavakat s nekinyomta fejét a keresztvasnak. A deres éjtszakában berzenkedő növényzet fagyos ah-okat és kézdörzsölő huh-okat hallatott s az Alpesekek, mint holddal meszelt jégfalak nyúltak föl a sötétség határain. Arra gondolt, hogy kiugrik, mint a Niagara felé sodort hajós, ép jókor még, ahogy a moziban látta. De mi értelme volna leugorni? Ez különben is a próba kezdete. Neked kellett az ágyúk és repülő bombák? Ez csak egy előrevágató vonat s te siratod az elszaladt kilométereket.

Egész testét elöntötte a dac. Hát igen, jöjjön a próba. Hívta, mint a tragikus hős a megidézett halált. Lássuk, lássuk, kiáltotta és belekurjantott az éjtszakába, amelynek Magyarország felől halvány-sárga szárnyakkal eredt utána a sebes szürkület. Gyönyörű vidékre eszmélt. A deres fenyesekből vakmerő kilátású terraszokra szaladt a vonat. A bezárt katlanok rozsdával összefogott erdei fölé valószínűtlen hegyek ormosodtak, éles barna erezetük dombormű-szerűen hatott. Egy örökkévalóság szorult össze néhány négyzetkilométernyi helyen; de mikorra a végtelennek ezen a kürtőjén, mint ellobbant szalmafüst, fölzaladt a lélek, a vonat megbiccent s az átlátszóvá vált fenyesekből új világ bukott ki, ahogy a sárkányvonat is egyre új fülkék felé kanyarog.

A laibachi állomáson Zoltán vízért futott, de lövést hall, visszaroohan s nagy csomó katonát lát a vonat végében, a csoport közepén Hubert főhadnagy, akire Szirmai azt mondta: ezen én is megjavítanám a pofozás világrekordját. A csoport hirtelen szétnyílt, az állomásról két szanitéc jött ki hordággal, lomha testet dobtak a hevederre s morogva vitték befelé. A két vén szlovák nem sok értelmét látta a hullaszállításnak. Zoltán a halott rémületbe-meredt arcára nézett, két elálló fül s a fölfordult szem alatt lencsényi szeplők: ugyanaz, akinek Szirmai a kocsmában a csomagot adta.

— A röpirat miatt! — suttogta az egyik behúzott nyakú magyar a másiknak, de hogy Zoltán is fölugrott, elhallgattak, a pipájukat gyömiszölték tüntető figyelemmel.

Valaki besúgta Hubertnak, hogy bujtogató írásokat terjesztenek a legénység közt, sőt egy példányt is odacsent a parancsnok kezébe. Mit csinál ilyenkor egy Hubert főhadnagy? Fülön csipi a forradalmárrá kótyagosodott susztert és bumsz, már viszik is a szanitécek az árokba. Meszet a fölbicsaklott szemére; még mindig túljó szemfödél egy bujtogatónak. Zoltán Szirmai arcát látta. Ott állt a vagon előtt s szemei még mélyebbre húzódtak egészségtelenül pufók arcába, egész apró kis látó-csápok voltak a kovász-puffadt, sárga hús mélyében. Meg se látta

Zoltánt, csak állt s kicsiny iparkodott lenni. Néhány lépéssel odébb Hubert főhadnagy handabandázott.

— Azok a papirok nem az égből szálltak le. Ott nem foglalkoznak ilyen disznósággal s Szirmaira nézett. Jelentést teszek az esetről.

Szegény Hubert, mennyi katonás strammság volt benne az egyetemese hősieség negyedik esztendejében!

A katonák hallgatása súlyos volt, mint az aludt vér, amely a laibachi állomás perronjára tapadt. Az Alpesek csontos ujja egyik pillanatról a másikra sittyentette ki a vonatot, mint kilőtt szilvماغot. A komor, zöld és barna völgyek elmaradtak s a karsztos lanka Adriaország aranykék sugárzásában úszott. Az október vége itt millió sugárban bugyborékoló fényes szökőkút volt s a közeledő tenger úgy vetült föl az égre, úgy izzott föl a kőben, mint az élet értelme a megvilágosodott lélekben. Itt-ott a háború nyomai: frissen tákolt barakok, az áttörés óta értelmüket vesztett utak s a második állás esőverte drótsövényei, amelyek csak arra voltak jók, hogy métermázsaszám teremjék a rozsdát, mintha a gyérülő lombos fákkal akartak volna versenyezni. A magas tetejű német házak lelaposodtak, emeletes tanyák tűntek fel itt is, ott is, szögletes, nagy ablakaik, mint elfogulatlan szemek bámultak bele a világba s a kősvényekkel megkötött földeken asszonyi karcsúságok nyúltak föl és görnyedtek vissza.

Milyen ujjongva rohant volna Zoltán máskor, más körülmények közt ezen a tengerre nyilaló vidéken át. S talán most sem rekeszthette ki a beléömlő délt, csak elelegyítette, beléoldotta lelke sötétebb ármaiba, nagyokat szítt a tar köveken utólszor felforrósodott levegőből s minden áron ott akart már lenni: jöjjön, aminek jönni kell. Mögötte a nyomorult suszter égő vére, mint üldöző tűzvész hajtotta az a néhány vércsepp. Már mögötte is volt valami, ami elől menekülnie kellett s előtte a rohanó, levágott fedelű város: a tengerölelő Triest, azontúl új, naposabb vidékek s azontúl a próba: csak túlesett volna már a tűzkeresztségen.

A trieszti állomáson három-négy órát rostokoltak. Másodszor is el kellett robogniok a tenger tükreben narciszkodó Miramár fölött. Olyan vidékre értek, ahol az egymás hegyén-hátán heverő drótsövény, mint elburjánhótt kaktusz faj verte föl a földet s az elkopárodott talaj gránátnyitotta pórusainak a szélén megállt a fű s a szeleket hívta segítségül; ugyan takarjuk be ezeket a meddő lyukakat. A Monfalcone s Doberdo közti csatatér helyén jártak. A faluk mintha belenyugodtak volna, hogy romok maradjanak: a házak egy-két szál léccel és zsúp-toldással oldották meg legszükségesebb hiányaikat, de a földeket már új szántással zsarolta a maradék emberi kar s a barázdák emberi üzeneteket írtak a földörjárás hátára: adj magot, hagyd fölépíteni házainkat.

A Tagliamentonál vették észre, hogy Szirmai lemaradt. A trieszti állomáson mutatta magát utólszor: ott még feltűnően beszédbe ereszkedett mindenkivel, csakhogy mutassa, mennyire ott van s azóta hült

helye. Hubert káromkodott és telefonált, megesküdött, hogy ő csempészte a vonatra a papirokat s Zoltánt is görbe szemmel kezdte nézni. Nem volt-e Zoltán a Szirmai barátja? A tisztak súgtak-búgtak s Imre ugyancsak a sarkára állhatott, mert Zoltánnak nem történt bántódása, még csak ki sem faggatták, lógathatta a lábát, ahogy jól esett. Ó, ha beletarthatta volna a karját a lángba, mint Mucius Scaevola: megmutatni ennek a Hubertnek, hogy ő nem fél, ő mindenre kész, van olyan férfi, mint akárki.

Estefelé kirakták őket s rögtön neki. Egy honvédszászlóalj mögött eredtek észak felé. Tip-tap, mondta a nyolcszáz bakancs, csak olykor csúszott ki egyik a ritmusból, mert a nehéz ágyúk keréknyomából a meleg napok sem szikkaszthattak föl a sarat. Egy keresztúton tüzerek iramodtak nekik, odébb egy kökörcsínnel fölvert parlagra kellett kikeremegniök, hogy az egymásba torlott tréncocsikat kikerülhessék. A hold hiú megindulással mosolygott, látszott rajta, hogy a tenger végtelen tükrét tartja az arca elé. Mit törődött a háborúra idomított ember-rovarokkal?

A föld gyomra megkorgott. Ágyúzás, mondták a bakák s a tip-tap még kínosabban ütemes lett, jól esett legalább ebben összefogni. A magasban tompa berregés hallott s egy fényszóró belevetette karját az égbe, mint kiszúrt szemű ciklópsz, aki vaktában kapkod a légy után. Szabados Imre föl-lelógott a szakasza mellett.

— Megvagy még, Zolikám? No látod, semmi az egész, pedig csak öt kilométerre vagyunk a harcvonaltól s hátramaradt egy másik legényéhez, aki panaszkodott, hogy lázas s a feje fáj.

— Semmi az egész, mondta Imre, csak lépj ki, majd kiizzadod. Itt is, ott is elköhintette magát valaki, Zoltán úgy érezte, hogy a szeme süti a levegőt s az arcának bűnösen jól esett az Alpokból kiserkenő szellő. Szinte örült ennek a betegségnek. Befelé terelte a figyelmét, nem hallotta a háború vészjeleit, önmagán kellett erőt vennie.

Igy gyalogoltak reggelig. Egy aránylag eléggé épen maradt falu alatt lőgeroztak le. A faluban egy tartalék dandár táborozott, autók túlkölteek, szlovák parasztok szidták a lovaikat s egy megfeneklett ágyú fölött reménytelen tüzerek tanakodtak.

— Tízíg frei — mondta Hubert — s a katonák nekiindultak a falunak, hogy valamit harácsoljanak, mert Trieszt óta semmit sem ettek.

— Gyere, Zolikám te is — mondta Imre, harcolni sem lehet éhes hassal s Zoltán nem tehetett mást, ment.

Ott lézengtek a megkormosodott utcákon s nem találtak semmit, hacsak somogyi káromkodással nem akartak jóllakni, mert az egyik zászlóalj a negyvennégyesekből került ki. Egyszerre csak Zoltán elé toppan valaki.

— Boda Zoltán?

Fölvetette a szemét. Nyurga, kamaszforma zászlós állt előtte.

Nagy a tenyere, nagy a lába, az arca meg mint a duplán töltött hurka, nem kövér, mégis majd kicsattan. Zoltánnak ismerős ez a duplán töltött piros és mégis szőrtelen bőr. Csak nem az apró Matyi ment ki ennyire a formájából? De csakugyan ő az, Matyi, egy jó eső pozsdította fel, mint az elmaradt kukoricát. Csak a szűkreszabott bőréről, meg a csík szemejárásáról lehetett fölismerni. Bizony ő már egy hónapja itt kinn van, szerencsére nem sok puskaport szagolt, nyugodt volt a frontszakasz. S mint akinek közös érdekű ujsága támad:

— Szegény Zádor tanár urat így is kikészítették.

— Zádort? — csodálkozott Zoltán. — Öt év távolából, régi szelidségével emelkedett fel Zádor nyájas pap-arca. Egész frissen, mintha csak egy órával ezelőtt látta volna s csakugyan egy órával ezelőtt látott kökörösíneket. Akkor nem tudta, miért szeretett volna közbük feküdni és sírni, mint a Gerenyáson. Talán azért is látta most olyan elevenen az arcát. Zádor katona? Úgy hangzott ez, mintha a Hold is csukaszürkébe bújt volna.

— Bizony egy éve kinn van. S most az utólján járt pórul. Tüdőlövés.

— Az utólján?

— Hát nem tudod? Tisza bejelentette, hogy elvesztettük a háborút.

Zoltán nem hitte, harctéri pletyka s Matyi sem volt biztos a dolgában.

— Igaz, ha látni akarod szegényt, itt fekszik a kötözön.

Bekanyarodtak a templomudvarra. Az iskolát alakították át kötözőhellyé. Felsőtét terembe léptek, a két fal mellett nyolc-tíz szalmazsák, sehol egy orvos, ápolónő, a kszeroform-bűz állt helyt az egészségügyi személyzetért.

— Azt tudod, hogy az öreg még csak káplár sem lett. Elzárkózott minden csillag elől. A társai azonban imádták. Itt van!

A zsák feltűnően egy darab volt, nem különült szét fekhelyre s feküvőre.

— Mi ez? — hajolt közelebb Matyi, — mert nem hallotta a lélekzést. Az előbb még hörgött. Még mosolygott is.

Megfogta a kezét.

— Tanár úr.

A kéz visszaesett. Kicsapta a betett ablakot, nagy rocsáknyi reggel zúdult a kivérzett arcra, amely még teljesebb volt s még inkább a Zádor tanár úr arca, mint valaha.

— Mi az, Sveszter? — fordult a siető ápolónőhöz s a halottra mutatott.

A halálba belefásult, elnyűtt asszony az ágyhoz lépett, megfogta a hűlő kezét, összekulcsolta, a szemét is lefogta, többet igazán nem tehetett. A két fiú vette a katonasípkát s meggyökerezve nézték a tanár urat. Veres Matyi arcán úgy reszketett a könny, mint paradicsomon a

harmat. Zoltánt jeges fájdalommal rohanta meg a Gerenyás. Évek óta nem gondolt Sonkra, s most a füle, szeme bőre egyszerre teli lett vele, s szóról-szóra el tudta volna mondani, hol mit mondott Zádor, különösen élesen látta utolsó, szemérmes közeledését ott a sonki faluszélén. Nem jössz a Gerenyásra?

— Nem, tanulnom kell.

Szegény Zádor, milyen igazságtalan volt hozzá s most már nem mondhatja meg neki, hogy igen, tanár úr, akkor a szertárban is igaza volt. A maga negyvenéves gyermekhomloka mögött a tiszták bölcsesége lakott. Tanár úr volt az egyetlen ember, akiért érdemes volt embernek lenni.

A dandár és ők is fölszedelőztek. Egyre föllebb tolták őket észak felé, ahol a front a Piavetól az Alpok felé kanyarodik. Ott egy egész gyalogezred dezertált, azt a rést kellett minél előbb betömni, ha ugyan érdemes még. A katonák itt is, ott is összesutyordultak, hírek futottak végig a kilométeres hadoszlopon. Az emberek gyanakodva füleltek bele a világba: hát csakugyan lehetséges? Balkéz fölül azonban egyre erősödött az ágyúdörgés, olasz gépek keringtek a menetelő katonák fölött, egy-egy srappel sivitott a gépek közé s messze keleten, mint égő angyal bukott le egy telibe talált. A katonák oldalt és föl-fölsandítottak, némelyiknek feltörte a lábát a bakancs és sántított, a tam-tamot a rossz út és a fáradság csisz-csoszba húzta, Zoltán szárazakat köhögött, a háta szúrt s mint hideg-meleg rohamok váltakoztak benne a jeges félelem s az elvakult tűzberohanás s mindennek a mélyén Zádor tanár úr elsimult arca reszketett.

Csak Imre jókedvén nem lehetett kifogni. Föl kell hangolni a gyerekeket, gondolta, s iparkodott vicceket mondani. Az alkony beharapta az Alpok fehér csúcsait. Egy erdő szélén kullogtak tova, az erdőben néhány kései ciklámen virított.

— Ne menjek bokréta nélkül a digók elé — mondta s vidáman tépegette az egyre feketedő virágot. Így la, s fejébe nyomta a felvirágozott sapkát. — Vagyok olyan legény, mint az Imánuel — szellemkedte tökmag voltát figurázó iróniával s nagyot botlott.

— Hát ez mi az ördög? — mondta. Az öregapám itt ásta el a kincsét.

Lehajolt. Zoltán s a szélén menetelő bakák csak azt láthatták, hogy valami buzogányforma van a markában. Szegény Imre, nem volt eleven eszű gyerek, nehezen ismerte föl, mi az a hosszú, s amikor fölismerte s azt a zsinórt is a végén, nem tudta, mit kezdjen vele. Egy, kettő, húszig visszadobhatod, tanulta a tiszti iskolában, de Imre most messze volt a tisztiiskolától. Egy, kettő, húsz, huszonegy, addig bámulta a megmarkolt halált, hogy egyszerre az egész Imre egy piros tűz-gejzírre vált. Ciklámen, sipka, jókedv, barátság ezerfelé repült, még ordítani is Zoltán szomszédja ordított helyette, annak a térdit ütötte szét egy szilánk.